

Υπεύθυνος Ομάδας	
Στάθης Τριανταφύλλου	Ψυχολόγος
Δοκίμια	
Γιώργος Καραντάνος	Παιδοψυχίατρος
Βάγια Παπαγεωργίου	Παιδοψυχίατρος
Μαρίτσα Καμπούρογλου	Λογοπεδικός
Γιάννης Βογινδρούκας	Λογοπεδικός
Κωνσταντίνος Φρανσίσ	Παιδοψυχίατρος
Ηλεκτρονική επεξεργασία κειμένων	
Οικονόμου Βασίλης	Πληροφορικός

Περιεχόμενα

1		Γιώργος Καραντάνος	
	α	Αλλαγές στον Ορισμό του Αυτισμού και η Σημασία τους	
	α	ΑΥΤΙΣΜΟΣ - ΔΙΑΧΥΤΕΣ ΔΙΑΤΑΡΑΧΕΣ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	
2		Βάγια Παπαγεωργίου	
	α	ΑΥΤΙΣΜΟΣ: ΠΡΩΙΜΗ ΔΙΑΓΝΩΣΗ ΚΑΙ ΧΕΙΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΠΑΙΔΙΑΤΡΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ ΠΡΑΞΗ.	
	β	ΔΙΑΤΑΡΑΧΕΣ ΤΟΥ ΦΑΣΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΑΥΤΙΣΜΟΥ ΠΡΟ-ΣΧΕΔΙΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΩΝ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΕΙΑΣ	
	γ	ΕΞΑΤΟΜΙΚΕΥΜΕΝΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΕ ΑΥΤΙΣΜΟ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΨΥΧΟΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ	
3		Μαρίτσα Καμπούρογλου	
	α	ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΔΙΑΤΑΡΑΧΕΣ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ	
	β	ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ	
4		Γιάννης Βογινδρούκας	
	α	ΑΥΤΙΣΜΟΣ - ΔΙΑΤΑΡΑΧΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ	
	β	ΠΑΡΑΦΑΣΙΕΣ ΣΕ ΠΑΙΔΙΑ ΜΕ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΕΣ ΔΙΑΤΑΡΑΧΕΣ-ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ	
	γ	ΦΥΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΛΟΓΟΥ ΛΟΓΟΣ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΛΟΓΟΣ-ΓΛΩΣΣΑ, ΟΜΙΛΙΑ: ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ	
	δ	Η ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ ΑΝΤΩΝΥΜΙΩΝ ΑΠΟ ΕΛΛΗΝΟΠΟΥΛΑ ΜΕ ΑΥΤΙΣΜΟ ΚΑΙ ΣΥΝΔΡΟΜΟ ASPERGER. ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ.	
5		Κωνσταντίνος Φρανσίσ	
		ΣΥΝΝΟΣΗΡΟΤΗΤΑ ΣΥΝΔΡΟΜΟΥ DOWN ΚΑΙ ΑΥΤΙΣΜΟΥ	

Μεταφράσεις

1		Μαρίτσα Καμπούρογλου	
	α	Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΩΝ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ.	
	β	ΥΠΟΔΕΙΞΕΙΣ ΕΙΔΙΚΑ ΣΧΕΔΙΑΣΜΕΝΕΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥΣ: ΕΞΑΤΟΜΙΚΕΥΜΕΝΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ / ΑΛΛΑΓΕΣ/ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΕΣ/ ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΙΚΗ ΛΙΣΤΑ ΕΛΕΓΧΟΥ	
2		Γιάννης Βογινδρούκας	
	α	ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΠΡΩΙΜΩΝ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ ΣΥΛΛΟΓΙΣΜΟΥ ΣΕ ΠΑΙΔΙΑ ΜΕ ΑΥΤΙΣΜΟ ΜΕΣΩ ΤΟΥ ΠΡΟΣΠΟΙΗΤΟΥ ΠΑΙΧΝΙΔΙΟΥ	

Εισαγωγή

Μέσα στα πλαίσια των γενικότερων στόχων του Μέτρου 1.1 και της Ενέργειας 1.1.4 δίδεται ιδιαίτερη έμφαση στη δημιουργία προϋποθέσεων που θα συμβάλλουν στην ανάπτυξη γνώσεων και δεξιοτήτων ατόμων με ειδικές ανάγκες ώστε να ενταχθούν στην παραγωγική διαδικασία. Ο ανάδοχος φορέας της «Αναδόμησης» το ίδρυμα για το παιδί «Η Παμμακάριστος» ύστερα από πορεία 30 και πλέον ετών στο χώρο των ειδικών αναγκών και με ιδιαίτερη ενασχόληση στον Αυτισμό τα τελευταία 10 έτη διαθέτει την κατάλληλη τεχνογνωσία για να υλοποιήσει του στόχους του επιχειρησιακού προγράμματος.

Η κατάλληλη τεχνογνωσία μεταφράζεται στις πιο σύγχρονες εκπαιδευτικές μεθοδολογίες και εναλλακτικές προσεγγίσεις για την αντιμετώπιση των δυσκολιών του φάσματος του αυτισμού. Το πρόγραμμα εξειδίκευσης στην «Αναδόμηση» έχει σχεδιαστεί με στόχο την μετάδοση των πιο σύγχρονων θεωρητικών θέσεων και των λειτουργικότερων εκπαιδευτικών προσεγγίσεων μέσα από το Σεμινάριο των 100 ωρών. Το πρακτικό μέρος των 300 ωρών βασίζεται στην σχεδίαση εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων (projects), στην οργάνωση εκπαιδευτικού υλικού, στην εφαρμογή των δραστηριοτήτων σε παιδιά με αυτισμό και στην συγγραφή της όλης διαδικασίας με την εξελικτική καθοδήγηση και εποπτεία της ομάδας Πρακτικής Άσκησης. Η σχεδίαση του πρακτικού μέρους εμπεριέχει την πρόκληση προς τους εξειδικευόμενους να εμπλακούν άμεσα και να υιοθετήσουν σταδιακά την κατάλληλη εκπαιδευτική νοοτροπία, τεχνιές και μεθοδολογία στην εκπαίδευση των αυτιστικών ατόμων.

Οι εξειδικευόμενοι εφοδιάζονται με τα Εκπαιδευτικά Αντικείμενα της «Αναδόμησης» για να μπορέσουν να ολοκληρώσουν με επιτυχία το έργο τους. Αυτά συνίστανται στο τόμο των Επιστημονικών Δοκιμίων και στο Οδηγό της Πρακτικής Άσκησης. Ο μεν πρώτος αποτελείται από επιστημονικά κείμενα με θέμα τον Αυτισμό, ο δε δεύτερος εμπεριέχει υποδειγματικές δραστηριότητες σε διάφορες γνωστικές περιοχές. Τα Εκπαιδευτικά Αντικείμενα παισιώνονται επίσης από 7 Οδηγούς Εξειδίκευσης με διαβαθμισμένες δραστηριότητες, Υποδειγματική Βιντεοκασέτα και τον φάκελο του συστήματος εναλλακτικής επικοινωνίας ΜΑΚΑΤΟΝ. Επιπλέον το όλο έργο μέσω της Γνωσιακής Πύλης θα παρέξει σφαιρική ενημέρωση για τον Αυτισμό, Διαδικτυακή Επιμόρφωση και το εμπλουτισμένο καινοτομικό λογισμικό εικονικής πραγματικότητας «επιστροφή στο σπίτι» για άτομα με αυτισμό.

Το ίδρυμα για το παιδί «Η Παμμακάριστος» μέσα στα πλαίσια της «Αναδόμησης» στοχεύει να εφοδιάσει τους συμμετέχοντες εκπαιδευτικούς με τις απαραίτητες γνώσεις και εκπαιδευτικά εργαλεία ώστε να συμβάλλουν δυναμικά στις παρεχόμενες υπηρεσίες για τα άτομα με αυτισμό.

Ο Υπεύθυνος του Έργου

Στάθης Τριανταφύλλου

Ψυχολόγος

Ερευνητής Εκπαιδευτικής Πληροφορικής

Δρ. Γιάννης Βογινδρούκας
Λογοπεδικός

Η ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ ΑΝΤΩΝΥΜΙΩΝ ΑΠΟ ΕΛΛΗΝΟΠΟΥΛΑ ΜΕ ΑΥΤΙΣΜΟ ΚΑΙ ΣΥΝΔΡΟΜΟ ASPERGER. ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ.

Οι δυσκολίες στην χρήση του πρώτου και δεύτερου προσώπου των προσωπικών αντωνυμιών είναι χαρακτηριστικές στην ομάδα των παιδιών του φάσματος του αυτισμού, που αναπτύσσουν προφορική ομιλία. Ο Kanner περιέγραψε αυτή την δυσκολία σαν «αντιστροφή αντωνυμιών» και την θεώρησε βασική διαταραχή του αυτισμού (Siegel 1996).

Τα άτομα που δέχονται τον αυτισμό σαν ένα είδος ψυχοπαθολογίας, ερμηνεύουν την δυσκολία αυτή σαν σύγχυση της προσωπικότητας. Οι Betleheim (1967) και Bosch (1970) υποθέτουν ότι τα παιδιά με αυτισμό προσεχτικά αποφεύγουν την χρήση της προσωπικής αντωνυμίας «εγώ», συνδέοντας αυτή την συμπεριφορά με την ψυχοδυναμική τάση εξήγησης της αυτιστικής διαταραχής.

Οι Bartak και Rutter (1974) υποστηρίζουν ότι η αντιστροφή των αντωνυμιών οφείλεται στην ηχολαλική συμπεριφορά των παιδιών με αυτισμό και στην τάση τους να επαναλαμβάνουν ηχολαλικά τις λέξεις που μεταφέρουν ένταση. Η εξήγηση αυτής της συμπεριφοράς μπορεί να βρεθεί και από την δυσκολία των παιδιών με αυτισμό που αφορά την δυσκολία στην ευελιξία της σκέψης, στην φαντασία και στο συμβολικό παιχνίδι ή παιχνίδι ρόλων (Newson 1979).

Οι Jordan και Powell (1995) απέδειξαν ότι η δυσκολία εστιάζεται στο γενικότερο πρόβλημα της χρήσης των δεικτικών λέξεων το οποίο οφείλεται στην γνωστική δυσκολία που υπάρχει στον αυτισμό. Πιστεύουν ότι δεν σχετίζεται με την δυσκολία διαφοροποίησης του εαυτού τους από τους άλλους, μια και έχει αποδειχθεί ότι τα παιδιά με αυτισμό μπορούν να αναγνωρίσουν τα άλλα άτομα και τους εαυτούς τους και να χρησιμοποιήσουν τα κατάλληλα ονόματα των ανθρώπων αυτών. (Jordan 1989).

Παρόλο που η δομή των διαφόρων γλωσσών είναι διαφορετική, η δυσκολία στην χρήση των προσωπικών αντωνυμιών είναι κοινή σε όλα τα παιδιά με αυτισμό ανεξαρτήτως εθνικότητας. Το παρόν άρθρο έχει σαν στόχο να ερευνήσει την δυσκολία στην χρήση των προσωπικών αντωνυμιών από τα παιδιά που ανήκουν στο φάσμα του αυτισμού και μιλούν την ελληνική γλώσσα, συγκρίνοντας τις δυσκολίες αυτές με τις αναφορές στην διεθνή βιβλιογραφία για το φαινόμενο αυτό και επίσης να ερευνήσει συγκριτικά τις διαφορές που μπορεί να υπάρχουν ανάμεσα στις υποομάδες των παιδιών του φάσματος του αυτισμού και συγκεκριμένα των παιδιών με αυτιστική διαταραχή και σύνδρομο Asperger.

Οι αντωνυμίες είναι μέρος της ανάπτυξης του λόγου το οποίο κατακτάται σχετικά αργά από τα παιδιά (Frith 1989), είναι ένα σύνθετο σύστημα για την κατάκτηση του οποίου είναι απαραίτητη η κατανόηση του γεγονότος ότι μία λέξη μπορεί να αναφέρεται σε μία άλλη ή σε άλλες λέξεις που έχουν αναφερθεί προηγουμένως στην συζήτηση (Bernstein & Tiegerman 1993). Η ανάπτυξη των προσωπικών αντωνυμιών υπήρξε ένας ενδιαφέρον τομέας για τους ερευνητές που ασχολήθηκαν με την ανάπτυξη του λόγου στο παιδί. Σύμφωνα με τον Boyd (Fay 1980), η κατάκτηση του «εγώ» από τα παιδιά είναι μια μεγάλη επανάσταση της εξέλιξης, η οποία οφείλεται στην διαδικασία κοινωνικοποίησης του παιδιού. Τα παιδιά μαθαίνουν την χρήση των προσωπικών αντωνυμιών, μέσω της κατανόησης του μηχανισμού της αλλαγής της αναφοράς μεταξύ ομιλητή και ακροατή μέσα στην διαδικασία της κοινωνικής αλληλεπίδρασης (Jordan 1995).

Η εμφάνιση των προσωπικών αντωνυμιών στα παιδιά γίνεται γύρω στον τρίτο χρόνο της ζωής τους ενώ μέχρι τότε τείνουν να χρησιμοποιούν τα ονόματα αυτών στους οποίους αναφέρονται συμπεριλαμβανομένου και του εαυτού τους (Frith 1989).

Σύμφωνα με τον Brown (Bernstein & Tiegerman 1993) υπάρχουν πέντε στάδια στην ανάπτυξη των προσωπικών αντωνυμιών, στο πρώτο εμφανίζεται το «εγώ», στο δεύτερο το «εμένα», στο τρίτο το «εσύ» και αργότερα εμφανίζονται το «αυτός, αυτή, εμείς». Η δυσκολία της χρήσης των προσωπικών αντωνυμιών από τα παιδιά οφείλεται στο γεγονός ότι αυτές συμπεριλαμβάνονται στις δεικτικές λέξεις, δηλ. στις λέξεις που αλλάζουν σύμφωνα με τον ομιλητή και το πλαίσιο της επικοινωνίας. Οι προσωπικές αντωνυμίες βέβαια είναι από τις πρώτες δεικτικές λέξεις που κατακτούνται από τα παιδιά (Jordan 1989) αλλά παρόλα αυτά είναι ιδιαίτερα δύσκολη η χρήση τους στον μηχανισμό του ακροατή ομιλητή. Υπάρχουν τρία στάδια στην εξέλιξη της χρήσης της προσωπικής αντωνυμίας σαν δεικτική έννοια στον μηχανισμό του ομιλητή ακροατή, στο πρώτο στάδιο το «εγώ» χρησιμοποιείται χωρίς άλλη αντιθετική αντωνυμία, στο δεύτερο στάδιο το «εγώ» και το «εσύ» χρησιμοποιούνται με λάθος αντίθεση μεταξύ τους και στο τελευταίο στάδιο η προσωπική δεικτική αντωνυμία χρησιμοποιείται με την σωστή δεικτική αντίθεση (Clark 1978).

Η προσωπική αντωνυμία στην ελληνική γλώσσα για το πρώτο και δεύτερο πρόσωπο έχει οχτώ τύπους, τέσσερις από αυτούς είναι δυνατοί και τέσσερις αδύνατοι. Οι δυνατοί τύποι είναι «εγώ, εσύ, εμένα, εσένα» και οι αδύνατοι «με, σε, μου, σου» (Τομπαίδης 1995).

Η ιδιαιτερότητα της ελληνικής γλώσσας σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες είναι ότι το πρόσωπο το οποίο μιλά δεν δηλώνεται μόνο από την προσωπική αντωνυμία αλλά και από την κατάληξη του ρήματος. Για τον

λόγο αυτό η προσωπική αντωνυμία χρησιμοποιείται λιγότερο στα ελληνικά από ότι σε άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες.

Χαρακτηριστικό για τα άτομα με αυτισμό στην Ελλάδα είναι το γεγονός ότι τα λάθη δεν γίνονται μόνο στην χρήση των αντωνυμιών αλλά και στις καταλήξεις των ρημάτων που δηλώνουν το πρόσωπο που δρα. Αυτό υποστηρίζει την άποψη ότι η χρήση των προσωπικών αντωνυμιών δεν είναι δυσκολία των γραμματικών τύπων της γλώσσας, αλλά δυσκολία η οποία οφείλεται στις δυσκολίες της κοινωνικότητας (Charney 1980). Η Jordan (1989) υποστηρίζει ότι η δυσκολία οφείλεται σε απόκλιση στην κατανόηση των προσωπικών δεικτικών λέξεων, τα παιδιά με αυτισμό δεν είναι ικανά να κατανοήσουν το «αξίωμα του ομιλητή» ότι δηλαδή οι αντωνυμίες αλλάζουν σύμφωνα με το πότε αυτές χρησιμοποιούνται σαν αναφορά στον εαυτό τους ή στον άλλον, αλλά κατανοούν ότι αυτές χρησιμοποιούνται σαν αναφορικά ονόματα. Από την πλευρά του ακροατή τα παιδιά με αυτισμό κατανοούν ότι η αντωνυμία «εσύ» αναφέρεται πάντα στους εαυτούς τους, ενώ το «εγώ» πάντα στον ενήλικα, έτσι όταν τα παιδιά παίρνουν το ρόλο του ομιλητή συνεχίζουν να χρησιμοποιούν το «εσύ» για να αναφέρονται στους εαυτούς τους.

Όσον αφορά την ανάπτυξη των προσωπικών αντωνυμιών και των γραμματικών μορφημάτων στα ελληνόπουλα με φυσιολογική ανάπτυξη, οι λιγοστές έρευνες που υπάρχουν υποστηρίζουν, ότι πρώτα αναπτύσσεται το τρίτο πρόσωπο της προσωπικής αντωνυμίας, μετά το πρώτο, μετά το δεύτερο και τελευταία αναπτύσσονται οι τύποι «εμένα εσένα» (Stefany 1995). Παρόμοια είναι και η ανάπτυξη των μορφημάτων των καταλήξεων των ρημάτων, πρώτα αναπτύσσεται το τρίτο πρόσωπο, μετά το πρώτο και τελευταία το δεύτερο (Κατή 1984, Varlokosta 1995).

Δεν υπάρχουν ιδιαίτερα στοιχεία για την αντιστροφή των αντωνυμιών στα παιδιά με σύνδρομο Asperger. Για αρκετά χρόνια οι ερευνητές πίστευαν ότι ο αυτισμός και το σύνδρομο Asperger είναι η ίδια διαταραχή αλλά με διαφορετικό όνομα και με διαφορετικό βαθμό δυσκολίας. Παρόλο όμως που και οι δύο διαταραχές ανήκουν στο φάσμα του αυτισμού το DSM-IV (1994) και το ICD-10 (1992) διαχωρίζουν της δύο διαταραχές σαν διαφορετικές διαγνωστικές κατηγορίες. Αποδείξεις για τον διαχωρισμό των δύο διαταραχών υπήρχαν ακόμη από την εποχή που ο Kanner και ο Asperger περιέγραψαν τις δύο διαταραχές, όπως για παράδειγμα ότι τα παιδιά με αυτισμό έχουν διαταραχές στον λόγο και όχι στην κινητικότητα, ενώ αντίθετα τα παιδιά με Asperger δεν έχουν προβλήματα στον λόγο αλλά έχουν προβλήματα στην κινητικότητα (Wing 1991). Η διαφορά στις λεκτικές ικανότητες είναι ένα από τα σημαντικά στοιχεία που μπορούν να αποδείξουν ότι το φαινόμενο της αντιστροφής των αντωνυμιών εμφανίζεται λιγότερο στα παιδιά με Asperger από ότι στα παιδιά με αυτισμό (Wing 1991).

Το παρόν άρθρο θα προσπαθήσει να ερευνήσει αν υπάρχουν διαφορές στην χρήση των προσωπικών αντωνυμιών του πρώτου και δεύτερου προσώπου των δυνατών τύπων της προσωπικής αντωνυμίας και του πρώτου, δεύτερου και τρίτου προσώπου των καταλήξεων των ρημάτων ανάμεσα στα παιδιά με αυτισμό και Asperger.

Μέθοδος - Εργαλεία

Χρησιμοποιήθηκαν για την διάγνωση της «εκτεταμένης διαταραχής της ανάπτυξης» η ADI- R (Le Couter , Rutter 1994), τα διαγνωστικά κριτήρια του DSM-IV (APA 1994) για την διάγνωση αυτιστική διαταραχή και σύνδρομο Asperger, το Picture test από το Derbyshire Language Scheme (Masidlover 1979) για τον καθορισμό του επιπέδου κατανόησης του προφορικού λόγου. Επίσης χρησιμοποιήθηκε το ίδιο εργαλείο για να καθοριστεί το επίπεδο έκφρασης του προφορικού λόγου σε κάθε παιδί, μια και δεν υπάρχει για την ελληνική γλώσσα έρευνα που να δείχνει το «Μέσω Μήκος Έκφρασης» (MLU) (Brown 1973). Για να καθοριστεί το επίπεδο εκφραστικής ικανότητας χρησιμοποιήσαμε τις εκφράσεις των παιδιών για τις 50 ίδιες εικόνες του Picture Test , βρήκαμε των αριθμό των μορφημάτων των εκφράσεων αυτών και το διαιρέσαμε δια το 50, ο αριθμός που προέκυψε ονομάστηκε Επίπεδο Εκφραστικής Ικανότητας (ΕΕΙ).

Για την έρευνα της χρήσης των προσωπικών αντωνυμιών χρησιμοποιήθηκαν φωτογραφίες του εξεταστή και των υποκειμένων, καθώς και μια σειρά παιχνιδιών και αντικειμένων που εξυπηρετούσαν τους στόχους της έρευνας.

Υποκείμενα

Υπάρχουν τρεις ομάδες που παίρνουν μέρος στην έρευνα. Η πρώτη ομάδα αποτελείται από δύο παιδιά με αυτισμό, που παρακολουθούν κανονικό δημοτικό σχολείο, με χρονολογική ηλικία 6 και 8 χρονών αντίστοιχα και με ΕΕΙ 4.0 και 5.0 αντίστοιχα.

Η δεύτερη ομάδα αποτελείται από δύο παιδιά με σύνδρομο *Asperger*, που παρακολουθούν κανονικό δημοτικό σχολείο και έχουν χρονολογική ηλικία 6 και 5.10, με ΕΕΙ 6.0 και 5.0 αντίστοιχα.

Η τρίτη ομάδα αποτελείται από πέντε παιδιά με φυσιολογική ανάπτυξη, που ήταν ενταγμένα σε παιδικό σταθμό και θα παρακολουθούσαν κανονικό δημοτικό σχολείο στο μέλλον. Οι ηλικίες τους ήταν 5.6, 5.3, 5.1, 4.9, 5.0, το ΕΕΙ ήταν 4.4, 4.2, 4.8, 4.9, 5.4.

Όλα τα υποκείμενα έφτασαν μέχρι το 4word level του Picture Test από το Derbyshire Language Scheme, εμφανίζοντας λίγα λάθη στην κατανόηση των παρελθοντικών χρόνων των ρημάτων και στην κατανόηση της κτητικής αντωνυμίας (του, της, τους).

Αποτελέσματα

Όλα τα υποκείμενα κατανοούν το πρώτο και δεύτερο πρόσωπο της προσωπικής αντωνυμίας (εγώ - εσύ) όταν αυτή αναφέρεται στον εαυτό τους και στον εξεταστή. Η χρήση της προσωπικής αντωνυμίας γίνεται σωστά από τα παιδιά με φυσιολογική ανάπτυξη και τα παιδιά με σύνδρομο *Asperger*, αλλά δεν συμβαίνει το ίδιο από τα παιδιά με αυτισμό, τα οποία τείνουν να χρησιμοποιούν το όνομα του εξεταστή και το δικό τους όνομα για να απαντήσουν στην ερώτηση.

Όσον αφορά τον τύπο «εσένα - εμένα», φαίνεται ότι τα παιδιά με φυσιολογική ανάπτυξη κατανοούν και χρησιμοποιούν σωστά αυτό τον τύπο της αντωνυμίας. Τα παιδιά με *Asperger* φαίνεται να κατανοούν τον τύπο της αντωνυμίας, στην χρήση της όμως, ένα από αυτά την χρησιμοποιεί σωστά, ενώ το άλλο τρεις στις πέντε φορές χρησιμοποιεί αντί για τον σωστό τύπο το «εγώ - εσύ».

Τα παιδιά με αυτισμό φαίνεται να κατανοούν το «εμένα» όταν αυτό αναφέρεται στον εξεταστή αλλά δεν κατανοούν το «εσένα» για τον εαυτό

τους. Στην χρήση αυτού του τύπου της αντωνυμίας φαίνεται ότι υπάρχει σοβαρή δυσκολία στα παιδιά με αυτισμό, μια και δεν χρησιμοποιούν αυτόν τον τύπο, αλλά στην θέση του χρησιμοποιούν είτε το όνομα του εξεταστή ή του εαυτού τους, είτε τον τύπο «εγώ - εσύ» της προσωπικής αντωνυμίας.

Στις καταλήξεις των ρημάτων του πρώτου, δεύτερου και τρίτου προσώπου, τα αποτελέσματα ήταν τα ακόλουθα. Κανένα λάθος δεν σημειώθηκε τόσο στην κατανόηση όσο και στην χρήση των καταλήξεων των ρημάτων από τα παιδιά με φυσιολογική ανάπτυξη και τα παιδιά με σύνδρομο Asperger. Τα παιδιά με αυτισμό δείχνουν δυσκολία ιδιαίτερα στην χρήση των καταλήξεων. Δεν χρησιμοποιούν καθόλου το δεύτερο πρόσωπο και τείνουν στην θέση του να χρησιμοποιούν το τρίτο, όπως το ίδιο συμβαίνει και με την χρήση του πρώτου προσώπου. Τις ελάχιστες φορές που χρησιμοποίησαν το δεύτερο πρόσωπο έγινε για να αναφερθούν στον εαυτό τους, χρησιμοποιώντας ηχολαλικά την έκφραση.

Η τελευταία δοκιμασία είχε σαν στόχο να ερευνήσει την ικανότητα των παιδιών να παίρνουν την θέση του ομιλητή και να συνεχίζουν την φράση την οποία ξεκίνησε ο ομιλητής. Τα αποτελέσματα αυτής της δοκιμασίας έδειξαν ότι τα παιδιά με φυσιολογική ανάπτυξη και τα παιδιά με αυτισμό συμπληρώνουν σωστά την φράση του ομιλητή. Τα παιδιά με Asperger, όμως τείνουν να αλλάζουν τον τύπο της προσωπικής αντωνυμίας και να την συμπληρώνουν χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τους την αρχική φράση του ομιλητή π.χ η φράση «θα σε.....(πλύνω)» γίνεται από τα παιδιά με σύνδρομο Asperger «θα με πλύνεις» χωρίς να κρατούν την αρχική μορφή της έκφρασης.

Συζήτηση

Τα αποτελέσματα της έρευνας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι τα παιδιά με αυτισμό έχουν δυσκολίες στην χρήση των διαφόρων τύπων των προσωπικών αντωνυμιών της ελληνικής γλώσσας, καθώς επίσης και στην κατανόηση κάποιων τύπων της αντωνυμίας ή του γραμματικού μορφήματος των ρημάτων που δηλώνουν το πρόσωπο που δρα.

Τα ευρήματα είναι αντίθετα με την υπόθεση της ψυχοδυναμικής θεωρίας (Bettelheim 1967, Bosch 1970), ότι η δυσκολία οφείλεται στην αδυναμία διαφοροποίησης των παιδιών με αυτισμό, του εαυτού τους από τους άλλους. Αντίθετα υποστηρίζεται η άποψη της (Jordan 1989) σύμφωνα με την οποία η δυσκολία οφείλεται στην αδυναμία των παιδιών με αυτισμό να χειριστούν τις δεικτικές λέξεις και να αναπτύξουν τον μηχανισμό του ακροατή-ομιλητή.

Οι δυσκολίες που συναντούνται στα παιδιά με σύνδρομο Asperger, θα μπορούσαν να δικαιολογηθούν από τα στάδια της φυσιολογικής ανάπτυξης

των προσωπικών αντωνυμιών στα ελληνόπουλα. Σύμφωνα με την Stefany (1995), οι τύποι που αναπτύσσονται τελευταίοι στην ανάπτυξη της γλώσσας στα ελληνόπουλα είναι το «εμένα - εσένα». Άρα τα λάθη που εμφανίζουν τα παιδιά με σύνδρομο Asperger σε αυτούς τους τύπους μπορεί να δικαιολογηθούν από την αργοπορία στην εξέλιξη τους.

Τα αποτελέσματα της τρίτης δοκιμασίας, που είχε σαν στόχο να ερευνήσει την ικανότητα των υποκειμένων στην κατανόηση της «αρχής του ομιλητή», έδωσαν αντιφατικά αποτελέσματα ανάμεσα στις ομάδες των παιδιών με αυτισμό και σύνδρομο Asperger. Τα παιδιά με αυτισμό καθώς και αυτά με φυσιολογική ανάπτυξη έδειξαν ότι μπορούν να ανταποκριθούν σωστά στην δοκιμασία, για διαφορετικούς λόγους στην κάθε μια ομάδα. Τα παιδιά με φυσιολογική ανάπτυξη γιατί κατανοούν την «αρχή του ομιλητή», ενώ τα παιδιά με αυτισμό πιθανόν, επειδή η δοκιμασία δόθηκε με τέτοιο τρόπο που βοηθούσε την σωστή απάντηση, μια και εξαιτίας της ηχολαλικής συμπεριφοράς τα παιδιά με αυτισμό συμπλήρωσαν τις φράσεις βασισμένα σε ηχολαλικά πρότυπα και όχι στην κατανόηση της «αρχής του ομιλητή».

Τα διαφορετικά αποτελέσματα από τα παιδιά με σύνδρομο Asperger, τα οποία έτειναν να αλλάζουν την φράση και να χρησιμοποιούν σωστότερους γραμματικούς τύπους για να ανταποκριθούν στην δοκιμασία, δείχνει την δυσκολία τους στους κοινωνικούς κανόνες και στην κατανόηση του επικοινωνιακού πλαισίου και επίσης, υπογραμμίζει την ικανότητα τους για την σωστή γραμματική χρήση της γλώσσας, η οποία φαίνεται από την πρώτη περιγραφή της διαταραχής από τον Asperger (Wing 1991), ο οποίος παρατηρεί, ότι τα παιδιά που εμπíπτουν σε αυτήν την διαταραχή εμφανίζουν σωστά γραμματικά προφορική ομιλία πριν ακόμη περπατήσουν. Από τα αποτελέσματα των δοκιμασιών φαίνεται η διάφορα των δύο ομάδων στην χρήση και κατανόηση των προσωπικών αντωνυμιών και των μορφημάτων των ρημάτων που δηλώνουν το πρόσωπο που δρα στην ελληνική γλώσσα.

Μια έρευνα με μεγαλύτερο δείγμα υποκειμένων θα μπορούσε να δώσει περισσότερα στοιχεία για τις διαφορές των παιδιών με αυτισμό και σύνδρομο Asperger στις γλωσσικές ικανότητες των δύο ομάδων.